קיצור שלחן ערוך — דין ברכת שהחינו והטוב והמטיב

עַל שְׁמוּעוֹת טוֹבוֹת שֶׁשָּׁמַע מִפִּי אָדָם נֶאֱמָן שֶׁרָאָה אֶת הַדָּבָר, וּמִכָּל שֶׁכֵּן אִם הוּא בְּעַצְמוֹ רָאָה אֶת הַדָּבָר, אִם הִיא טוֹבָה רַק לוֹ לְבַדּוֹ, מְבָרֵךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ. וְאִם הִיא טוֹבָה לוֹ וְגַם לַאֲחֵרִים, מְבָרֵךְ בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב. כְּלוֹמַר, טוֹב לוֹ וְגַם מֵטִיב לַחֲבֵרוֹ. אִם בְּשָׁעָה שֶׁהוּא רוֹאֶה אוֹ שׁוֹמֵעַ אֶת הַשְּׁמוּעָה אֵינוֹ יָכוֹל לְבָרֵךְ מֵחֲמַת גּוּפוֹ אוֹ מֵחֲמַת מְקוֹמוֹ, יָכוֹל לְבָרֵךְ אַחַר כָּךְ. וְכֵן בְּבִרְכַּת דַּיַּן הָאֱמֶת (רכ"ב רכ"ג).

חַיָּב הָאָדָם לְבָרֵךְ אֶת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ גַּם עַל הָרָעָה, שֶׁנֶּאֱמַר, וְאָהַבְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ. בְּכָל לְבָבְךָ, בִּשְׁנֵי יְצָרֶיךָ, בְּיֵצֶר טוֹב וּבְיֵצֶר הָרָע (פְּרוּשׁ, גַּם כְּשֶׁהוּא עוֹסֵק בְּעִנְיְנֵי עוֹלָם הַזֶּה יְקַיֵּם בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָּעֵהוּ, עַיֵּן לְעֵיל סִימָן ל"א). וּבְכָל נַפְשְׁךָ, אֲפִלּוּ הוּא נוֹטֵל אֶת נַפְשֶׁךָ. וּבְכָל מְאֹדֶךָ, בְּכָל מָמוֹנֶךָ. דָּבָר אַחֵר, בְּכָל מְאֹדֶךָ, בְּכָל מִדָּה וּמִדָּה שֶׁהוּא מוֹדֵד לְךָ, בֵּין מִדָּה טוֹבָה בֵּין מִדַּת פֻּרְעָנוּת, חַיֵּב מוֹדֶה לוֹ. מַה הוּא מְבָרֵךְ. עַל שְׁמוּעוֹת רָעוֹת מְבָרֵךְ, בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם דַּיַּן הָאֱמֶת. אִם בָּאוּ לוֹ כַּמָּה שְׁמוּעוֹת בְּבַת אַחַת, בֵּין טוֹבוֹת בֵּין רָעוֹת, דַּי לוֹ בִּבְרָכָה אַחַת. וְחַיָּב אָדָם לְבָרֵךְ גַּם עַל הָרָעָה בְּדֵעָה שְׁלֵמָה וּבְנֶפֶשׁ חֲפֵצָה, כְּמוֹ שֶׁהוּא מְבָרֵךְ עַל הַטּוֹבָה, שֶׁנֶּאֱמַר, חֶסֶד וּמִשְׁפָּט אָשִׁירָה לְךָ ה' אֲזַמֵּרָה. אִם חֶסֶד אָשִׁירָה וְאִם מִשְׁפָּט, אָשִׁירָה, כִּי גַּם הָרָעָה לְעוֹבְדֵי ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, הִיא שִׂמְחָתָם וְטוֹבָתָם, כֵּיוָן שֶׁמְּקַבֵּל בְּאַהֲבָה מַה שֶּׁגָּזַר עָלָיו ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, בֶּאֱמוּנָתוֹ, כִּי הַכֹּל כַּפָּרַת עֲוֹנוֹתָיו. נִמְצָא כִּי בְּקַבָּלַת רָעָה זוֹ, הוּא עוֹבֵד אֶת ה', וְהָעֲבוֹדָה הִיא שִׂמְחָה לוֹ (ברכות פ"ט. אוֹרַח חַיִּים סִימָן רכ"ב).

הִגִּיעַ אֵלָיו טוֹבָה אוֹ שֶׁשָּׁמַע שְׁמוּעָה טוֹבָה, אַף עַל פִּי שֶׁהַדְּבָרִים מַרְאִין שֶׁטּוֹבָה זוֹ תִּגָּרוֹם לוֹ רָעָה, כְּגוֹן שֶׁמָּצָא מְצִיאָה וְאִם יִשָּׁמַע הַדָּבָר לַמֶּלֶךְ יִקַּח כָּל אֲשֶׁר לוֹ, מִכָּל מָקוֹם מְבָרֵךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב. וְכֵן נָגְעָה אֵלָיו רָעָה אוֹ שָׁמַע שְׁמוּעָה רָעָה, אַף עַל פִּי שֶׁהַדְּבָרִים מַרְאִים שֶׁרָעָה זוֹ גּוֹרֶמֶת לוֹ טוֹבָה, כְּגוֹן, שֶׁבָּא לוֹ שֶׁטֶף עַל שָׂדֵהוּ וּמַזִּיק תְּבוּאָתוֹ, וּכְשֶׁיַּעֲבוֹר הַשֶּׁטֶף טוֹבָה הִיא לוֹ, שֶׁהִשְׁקָה אֶת שָׂדֵהוּ, מִכָּל מָקוֹם מְבָרֵךְ דַּיַּן הָאֱמֶת, שֶׁאֵין מְבָרְכִין עַל הֶעָתִיד לִהְיוֹת אֶלָּא עַל מַה שֶּׁאֵרַע עַתָּה (רכ"ב).

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם רָגִיל לוֹמַר: כָּל מַה דְּעָבֵיד רַחְמָנָא לְטָב עָבֵיד.

יָלְדָה אִשְׁתּוֹ זָכָר, מְבָרֵךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב, וְגַם הָאִשָּׁה תְּבָרֵךְ כֵּן. וְאִם מֵתָה הָאִשָּׁה בִּלְדָתָהּ, מְבָרֵךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ, דְּהָא לֵיכָּא הַטָּבָה לְאַחֲרִינֵי. וְכֵן אִם מֵת הָאָב קֹדֶם שֶׁיִּלָּדֵתוּ, הִיא מְבָרֶכֶת שֶׁהֶחֱיָנוּ.

מֵת אָבִיו אוֹ אֶחָד מִשְּׁאָר קְרוֹבָיו, אוֹ אֲפִלּוּ אֵינוֹ קְרוֹבוֹ אֶלָּא שֶׁהוּא אָדָם כָּשֵׁר, וּמִכָּל שֶׁכֵּן תַּלְמִיד חָכָם שֶׁהוּא מִצְטַעֵר עָלָיו, מְבָרֵךְ בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, דַּיַּן הָאֱמֶת. וְעַל שְׁאָר אָדָם שֶׁאֵינוֹ מִצְטַעֵר כָּל כָּךְ, אוֹמֵר בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת בְּלֹא שֵׁם וּמַלְכוּת. אִם נִשְׁאַר מֵאָבִיו מָמוֹן לִירַשׁ, מְבָרֵךְ גַּם כֵּן שֶׁהֶחֱיָנוּ. וְאִם יֵשׁ לוֹ עוֹד אַחִים לַחֲלוֹק בִּירֻשָּׁה, אֲזַי בְּמִקּוֹם בִּרְכַּת שֶׁהֶחֱיָנוּ מְבָרֵךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב.

בָּנָה אוֹ קָנָה בַּיִת אוֹ קָנָה כֵּלִים אוֹ מַלְבּוּשִׁים חֲשׁוּבִים, אֲפִלּוּ הָיוּ לוֹ כַּיּוֹצֵא בְּאֵלּוּ תְּחִלָּה, אֶלָּא שֶׁאֵלּוּ לֹא הָיוּ שֶׁלּוֹ מֵעוֹלָם (לְאַפּוּקֵי מְכָרָן וְחָזַר וּקְנָאָן) וְהוּא שָׁמֵחַ בָּהֶם, מְבָרֵךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ. וְיֵשׁ לְבָרֵךְ בִּשְׁעַת הַקִּנְיָן אוֹ גְּמַר הַבִּנְיָן, אַף עַל פִּי שֶׁעֲדַיִן לֹא נִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם, כִּי אֵין הַבְּרָכָה אֶלָּא עַל שִׂמְחַת הַלֵּב שֶׁהוּא שָׂמֵחַ בִּקְנְיָתָן (רכ"ג).

וּכְשֶׁיִּלְבַּשׁ הַמַּלְבּוּשׁ, יְבָרֵךְ מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים. וְאַף שֶׁכְּבָר בֵּרַךְ שַׁחֲרִית מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים, חוֹזֵר וּמְבָרֵךְ כְּשֶׁלּוֹבְשׁוֹ. אַךְ אִם לָבַשׁ שַׁחֲרִית, נִפְטָר בִּבְרָכָה זֹאת. יֵשׁ אוֹמְרִים דְּהַקּוֹנֶה כּוֹבַע, כְּשֶׁמְּשִׁימוֹ בְּרֹאשׁוֹ יְבָרֵךְ עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה, וּבָאזוֹר יְבָרֵךְ אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה. וְיֵשׁ חוֹלְקִין, עַל כֵּן טוֹב לְלָבְשָׁן פַּעַם הָרִאשׁוֹנָה שַׁחֲרִית וְיכַוֵּן לְפָטְרָן בִּבְרָכוֹת אֵלּוּ שֶׁאוֹמֵר אוֹתָן בְּסֵדֶר הַבְּרָכוֹת. קָנָה לוֹ טַלִּית שֶׁל מִצְוָה, אֲזַי לְאַחַר שֶׁעָשָׂה בּוֹ אֶת הַצִּיצִית, יְבָרֵךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ. וְאִם לֹא בֵּרַךְ אָז, יְבָרֵךְ בָּעֲטוּף הָרִאשׁוֹן לְאַחַר שֶׁבֵּרַךְ לְהִתְעַטֵּף בַּצִּיצִית.

קָנָה כֵּלִים שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ בָּהֶם הוּא וּבְנֵי בֵּיתוֹ, מְבָרֵךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב.

אִם נָתְנוּ לוֹ בְּמַתָּנָה, מְבָרֵךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב, שֶׁהֵיא טוֹבָה לוֹ, וְגַם לְהַנּוֹתֵן טוֹבָה, כִּי אִם זֶה הַמְקַבֵּל הוּא עָנִי, חֲרֵי הִיא טוֹבָה לְהַנּוֹתֵן שֶׁזָּכָהוּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לִתֵּן צְדָקָה. וְאִם הַמְקַבֵּל הוּא עָשִׁיר, שָׁמֵחַ הַנּוֹתֵן, שֶׁזֶּה מְקַבֵּל מִמֶּנּוּ מַתָּנָה.

עַל סְפָרִים חֲדָשִׁים שֶׁקָּנָה, אֵינוֹ מְבָרֵךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ, מִשּׁוּם דְּמִצְוֹת לָאו לְהָנוֹת נִתְּנוּ.

עַל דָּבָר שֶׁאֵינוֹ חָשׁוּב כָּל כָּךְ, כְּגוֹן חָלוּק, אוֹ מִנְעָלִים וְאַנְפִּלָאוֹת, אֵין לְבָרֵךְ, וַאֲפִלּוּ אִם הוּא עָנִי שֶׁשָּׂמֵחַ בָּהֶם. וְעָשִׁיר גָּדוֹל שֶׁקָּנָה כֵּלִים חֲדָשִׁים, שֶׁרָאוּי לְבֵינוֹנִי לִשְׂמֹחַ בָּהֶם, אֶלָּא שֶׁהוּא לְעָשְׁרוֹ אֵינָם חֲשׁוּבִים אֶצְלוֹ כָּל כָּךְ וְאֵינוֹ שָׂמֵחַ בָּהֶם, גַּם כֵּן לֹא יְבָרֵךְ.

נוֹהֲגִין לוֹמַר לְמִי שֶׁלָּבַשׁ בֶּגֶד חָדָשׁ: תְּבַלֶּה וּתְחַדֵּשׁ. וְעַל מִנְעָלִים אוֹ שְׁאָר בְּגָדִים שֶׁנַּעֲשׂוּ מֵעוֹרוֹת, אֲפִלּוּ מִבְּהֵמוֹת וְחַיּוֹת טְמֵאוֹת, וַאֲפִלּוּ אִם הָעוֹרוֹת הֵם תְּפוּרִים רַק תַּחַת הַבֶּגֶד, אֵין אוֹמְרִים תְּבַלֶּה וּתְחַדֵּשׁ, כִּי אִם יְחַדֵּשׁ בֶּגֶד כָּזֶה, צְרִיכִין מִתְּחִלָּה לְהָמִית בַּעַל חַי, וּכְתִיב, וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו.

פְּרִי שֶׁהוּא מִתְחַדֵּשׁ מִשָּׁנָה לְשָׁנָה, בְּפַעַם הָרִאשׁוֹנָה שֶׁהוּא אוֹכְלוֹ, יְבָרֵךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ, וִיבָרֵךְ תְּחִלָּה שֶׁהֶחֱיָנוּ וְאַחַר כָּךְ בִּרְכַּת הַפֵּרוֹת. וְאִם שָׂכַח וּבֵרַךְ תְּחִלָּה בִּרְכַּת הַפֵּרוֹת, יָכוֹל לְבָרֵךְ גַּם אַחַר כָּךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ וְלֹא חַיָּו הֶפְסֵק. וְאִם לֹא בֵּרַךְ בַּאֲכִילָה הָרִאשׁוֹנָה, שׁוּב אֵינוֹ מְבָרֵךְ. אִם יֵשׁ לְפָנָיו כַּמָּה מִינִים חֲדָשִׁים, דַּי בִּבְרָכַת שֶׁהֶחֱיָנוּ אַחַת לְכֻלָּם. שְׁנֵי מִינִים, אַף עַל פִּי שֶׁהֵם דּוֹמִים קְצָת, כְּמוֹ דָּבְדְּבָנִים מְתוּקִים (קִירְשֶׁן) וְדָבְדְּבָנִים חֲמוּצִים (וויינקסל), וַאֲפִלּוּ אֵינָן חֲלוּקִין בַּשֵּׁמוֹת אֶלָּא בַּטַּעַם, כְּמוֹ תְּאֵנִים לְבָנוֹת וּתְאֵנִים שְׁחוֹרוֹת, אִם בֵּרַךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ עַל מִין אֶחָד, כְּשֶׁנִּזְדַּמֵּן לוֹ אַחַר כָּךְ מִין הַשֵּׁנִי, מְבָרֵךְ גַּם עָלָיו שֶׁהֶחֱיָנוּ כִּי שְׁתֵּי שְׁמָחוֹת הֵן.

אִם בֵּרַךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ עַל עֲנָבִים, יֵשׁ אוֹמְרִים, דְּאֵין צָרִיךְ לְבָרֵךְ עוֹד שֶׁהֶחֱיָנוּ עַל הַיַּיִן הֶחָדָשׁ, כִּי שִׂמְחָה אַחַת הִיא, שֶׁהַיַּיִן יוֹצֵא מִן הָעֲנָבִים, וְיֵשׁ אוֹמְרִים, דְּמִכָּל מָקוֹם צָרִיךְ לְבָרֵךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ גַּם עַל הַיַּיִן הֶחָדָשׁ, מִשּׁוּם דְּיֵשׁ בּוֹ שִׂמְחָה יְתֵרָה מִבַּעֲנָבִים. וְעַל כֵּן טוֹב שֶׁאִם בֵּרַךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ עַל עֲנָבִים, אֲזַי כְּשֶׁשּׁוֹתֶה יַיִן חָדָשׁ, יְבָרֵךְ תְּחִלָּה שֶׁהֶחֱיָנוּ עַל אֵיזֶה מִין חָדָשׁ לִפְטוֹר גַּם אֶת הַיַּיִן. אֲבָל אִם בֵּרַךְ תְּחִלָּה שֶׁהֶחֱיָנוּ עַל הַיַּיִן, לְכָלֵי עַלְמָא אֵינוֹ מְבָרֵךְ עוֹד עַל עֲנָבִים. וְכָל זֶה דַּוְקָא כְּשֶׁהוּא שׁוֹתֶה אֶת הַיַּיִן כְּשֶׁהוּא תִּירוֹשׁ, שֶׁהוּא נִכָּר שֶׁהוּא יַיִן חָדָשׁ. אֲבָל אִם אֵינוֹ שׁוֹתֵהוּ עַד שֶׁהוּא יַיִן, אֲפִלּוּ לֹא בֵּרַךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ עַל עֲנָבִים, אֵינוֹ מְבָרֵךְ עָלָיו שֶׁהֶחֱיָנוּ, מִשּׁוּם דְּאֵינוֹ נִכָּר בֵּין חָדָשׁ לְיָשָׁן.

אֵינוֹ מְבָרֵךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ עַל הַבֹּסֶר אֶלָּא כְּשֶׁהִבְשִׁילוּ הָאֶשְׁכּוֹלוֹת עֲנָבִים, וְכֵן בְּכָל פְּרִי אַחַר גָּמְרוֹ.

נוֹהֲגִין שֶׁאֵין מְבָרְכִין שֶׁהֶחֱיָנוּ עַל הַיְּרָקוֹת וּמִינֵי לְפָתוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהֵן מִתְקַיְּמִים זְמַן רַב עַל יְדֵי שֶׁמַּטְמִינִין אוֹתָן בַּקַּרְקַע וּבָחוֹל, וְגַם הֵן מְצוּיִין וְגַם אֵין בָּהֶם שִׂמְחָה כָּל כָּךְ.

אֵין מְבָרְכִין שֶׁהֶחֱיָנוּ עַל הָרֵיחַ, מִשּׁוּם דְּמִן הָרֵיחַ נֶהֱנֵית הַנְּשָׁמָה, וְהַנְּשָׁמָה הִיא נִצְחִית.

עָתִיד אָדָם לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן עַל כָּל מַה שֶּׁרָאֲתָה עֵינוֹ וְלֹא אָכָל. ר' אֶלְעָזָר הֲוָה מְצַמְצֵם לֵיה פִּרְיטֵי וְקָנָה לוֹ מִכָּל דָּבָר פַּעַם אַחַת בַּשָּׁנָה וְאָכַל. (יְרוּשַׁלְמִי סוֹף קִידּוּשִׁין)

הָרוֹאֶה אֶת חֲבֵרוֹ לְאַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם (עַיֵּן סִימָן שָׁאַחַר זֶה סָעִיף י"ב) וְהוּא חָבִיב עָלָיו מְאֹד, וּמִכָּל שֶׁכֵּן אָדָם שֶׁהוּא גָּדוֹל מִמֶּנּוּ, כְּגוֹן אָבִיו אוֹ רַבּוֹ, וְשָׂמֵחַ בִּרְאִיָּתוֹ, מְבָרֵךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ, אַף עַל פִּי שֶׁבְּתוֹךְ הַזְּמַן קִבֵּל מִמֶּנּוּ מִכְתָּב. וְאִם רוֹאֵהוּ לְאַחַר שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ, מְבָרֵךְ בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, מְחַיֵּה הַמֵּתִים, (מִפְּנֵי שֶׁנִּשְׁכַּח מִן הַלֵּב, כְּמוֹ שֶׁהַמֵּת נִשְׁכַּח לְאַחַר שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ, דִּכְתִיב נִשְׁכַּחְתִּי כְּמֵת מִלֵּב הָיִיתִי כִּכְלִי אוֹבֵד. מַה כְּלִי מִי שֶׁאִבֵּד אוֹתוֹ וְלֹא מְצָאוֹ בְּתוֹךְ שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ מִתְיָאֵשׁ מִמֶּנּוּ, אַף הַמֵּת נִשְׁכָּח מִן הַלֵּב לְאַחַר שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ), וְאֵינוֹ מְבָרֵךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ. אֲבָל אִם קִבֵּל מִמֶּנּוּ מִכְתָּב בְּתוֹךְ הַזְּמַן, אוֹ שֶׁשָּׁמַע בְּתוֹךְ הַזְּמַן מִשְׁלוֹמוֹ, אֵינוֹ מְבָרֵךְ מְחַיֵּה הַמֵּתִים, אֶלָּא שֶׁהֶחֱיָנוּ. וְאֵין חִלּוּק בֵּין זְכָרִים לִנְקֵבוֹת, דַּאֲפִלּוּ הָאִישׁ שֶׁהוּא רוֹאֶה אֶת אִשְׁתּוֹ אוֹ אִמּוֹ אוֹ אֲחוֹתוֹ אוֹ בִּתּוֹ, וְכֵן הָאִשָּׁה שֶׁהִיא רוֹאָה אֶת בַּעֲלָהּ אוֹ אָבִיהָ אוֹ אָחִיהָ אוֹ בְּנָהּ, מְבָרְכִין כֵּן.

חֲבֵרוֹ שֶׁלֹּא רָאָה אוֹתוֹ מֵעוֹלָם, אֶלָּא שֶׁעַל יְדֵי מִכְתָּבִים שֶׁהֵרִיצוּ מִזֶּה לָזֶה נַעֲשׂוּ אוֹהֲבִים, אִם רוֹאֵהוּ אַחַר כָּךְ, אֵינוֹ מְבָרֵךְ עַל רְאִיָּתוֹ, דְּכֵיוָן שֶׁלֹּא הִתְרָאוּ מֵעוֹלָם פָּנִים אֶל פָּנִים, אֵין הָאַהֲבָה גְּדוֹלָה כָּל כָּךְ, שֶׁיִּהֵא שָׂמֵחַ בִּרְאִיָּתוֹ (רכ"ה). (דִּין הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב עַל שְׁנוּי יַיִן, כָּתוּב בְּסִימָן מ"ט)